

ek onda, kada rieč barbar bje izbrisana iz riečnika čoviečanstva, a na njezino miesto uvrstjena rieč brat, postavljeni su prvi temelji jezikoslovju. Ovaj pokret izvedè krstjanstvo. Hindu svaki čovjek dvaput nerodjeni bijaše Mlechchom; Grku bijaše barbarom svaki, koj čisto negovoraše grčki; Žudiji je poganin svaki neobrezani, a Muhamedancu gjaur ili kaffir, koj nevjeruje u proroka. Tek krstjanstvo sruši stienu medj Grkom i barbarom, medj Žudijom i poganom, medj bielcom i crncom. Taj veličanstveni pojam čoviečnosti, da svi ljudi jesu si bratja, tražit ćeš badava u Platona i Aristotela; pomisao o velikoj čoviečanskoj obitelji, u kojoj svi ljudi jesu djeca jedinoga boga, izrasla je iz krstjanstva, pà bez krstjanstva nebi bila nikada nikla ni znanost o čoviečanstvu i jezicih ljudskih. Čiem se narodom propoviedalo, da svi ljudi jesu bratja, raznolikost jezikov stavila se je pred oči kano zadaća, koja je vabila svakoga mislioca, da ju kuša riešiti; s toga prvo duhovo smatram za pravi početak jezikoslovju. Poslie ovoga dana, u kom jezici razriešise se, razsù se novo svietlo nad svietom, tè nam sada pred očima niču stvari sakrite zrenicam staroga svieta. Stare rieči dobivaju nova znamenovanja, stare zadače nove zanimivosti, stare znanosti nove svrhe. Da ljudstvo ima zajedničko poreklo uz raznolikost plemen i jezikov, da svi narodi mogu se popeti do najviše duševne prosvjete — to sve postalo je u svietu novom, u kom živimo, znanstvenom zadaćom, koja je tim zanimivija, čim nije samo znanstvene ciene. Nù jezikoslovje ima krstjanstvu zahvaliti više od onoga prvoga pokreta. Predposlenici i predteče jezikoslovja bijahu upravo oni apostoli, kojim je bilo razići se i učiti sve na-

rode, a njihovi pravi nasljednici bijahu vjeroviestitelji ciele krstjanske crkve.¹⁾

Svim sadanjim evropejskim jezikom i književnostim prvi učitelji, pisci i njegovatelji bijahu krstjanski vjeroviestnici. Slovjen-skomu narodu takovi bijahu Solunska bratja sv. Ciril inače Konstantin filosof i sv. Method. „Velika ubo stolpa crkvi Hristovoj bysta, nebesnaja človeka i zemnaja angjela.“²⁾ „Slovjensku že jeziku v nerazumii i mrace griehovné sušću . . javlen byst pastyr i učitelj . . togo že prečestni persty duhovnye organy osnovaša i zlatozarnymi pismeny ukrasiša.“³⁾

Sv. Ciril otvori novu dobu u prosvjeti naroda Slovjenskoga. Slovjeni bo, dok bijahu pogani „neiméha, knig, na, értami i rieza-mi čtéhá, i gataaha.“⁴⁾ Primivši krstovu vjeru to od Rima to od Carigrada „rimskami i grčkim pismeny naždaaha, se pisati slověnska, rieč bez ustroenia.“ Ali kô što figurativno i symbolično pismo (črte i rieze) nije moglo Slovjenom otvoriti vrata prosvjete, tako latinsko i grčko pismo moglo je samo za nuždu (ижедаха са) označivati razlike glasove slovjenskoga jezika. Ciril dakle stupa napried kano obretnik novoga pisma sastojećega se iz 38 pismen, „ova ubo po činu gréskyh pismen, ova že po slověnstéi rieči.“

Ja sam drugdje na široko dokazao⁵⁾: koje pismo Ciril obretě izmedj dvaju, kojima se od vajakada Slovjenstvo služi: glagolsko li naime ili grčko-slovjensko (cirilicu). Cirilovo pismo stoji u poviesti evropejske graphike kano iz jednoga komada iztesano, u savršenom jedinstvu s punom snagom svakoga izvornika. Pà koli savršeno nije ovo jedinstvo? Ako umni Mommsen primjeti o Grčih usavršivših svoj alphabet: da nebismo ništa drugo znali o Grčih nego to, da su svoj nesavršeni alphabet umnožali razlikujuć η od ε, ω od o, bismo jih već toga radi imali pribrojiti k ostalim prosvetjenim narodom: koliko imamo cijeniti učenost i um našega Cirila, koj tako duboko prouči narav i sastavnine slovjenštine, da joj nesamo za samo- i suglasnike, nego i za iste poluglasnike

¹⁾ Dr. Max Müller: Vorlesungen über die Wissenschaft der Sprache. Leipzig 1863, S. 106—108.

²⁾ Žitie sv. Konstantina. Iz. P. Šafařík u Pragi 1851, str. 26.

³⁾ Ondje str. 29.

⁴⁾ O pismenah černorizca Hrabra. Iz. Šafařík str. 89.

⁵⁾ Slovjensko pismo. U Zagrebu 1861.

stvori posebna pismena?⁶⁾ Cirila, kao kakova viešta glasbenika nije mimoišo ni najtanji glas slovjenskoga jezika; on ga je točno shvatio i posebnim pismenom prikovao.

Da imamo od Cirila samo pismo toli umno sastavljeno, bila bi mu vjekovita slava. Ali on nam ostavi gorostasni spomenik osnovan na pismu, koje obretě.

Pitanje dakle nastaje: što je Ciril i brat mu Method pisao novo-obretenim pismom slovjenskim?

Vierni svojoj navadi, opirajuć se o strogih zahtievih sadanje znanosti, mi ćemo ponajprije popitati suvremenike i bližnje nasljed-nike naših apoštolor, da nam oni posviedoče i kažu: što izijde izpod pera sv. Cirila i Methoda. Kod izpitivanja svjedokah toli suvremenih koli potonjih cieća većega reda dielit ćemo našince od inostranac. Počmimo s prvimi.

Pisac žitija sv. Konstantina, koj će biti po svoj prilici sam Klimente učenik Cirilov i potonji biskup Velički u Bugarskoj⁷⁾, pripoviedajuć: kako Grčki car Mihajlo na prošnju Moravskoga kneza Rastislava odredi Konstantina za vjeroviestnika u Moravsku (863) nastavlja o njem: „и абѣ сложи писмена и начеть бесѣдохъ писати евангелъскоу: и сплъха въ слово, и слово въ оу бога и богъ въ слово и провец.“⁸⁾ Konstantin dakle čim „složi pismena“ poče prevadjati u slovjenski jezik evangjelje i to evangjelje apostola sv. Ivana. Tko znađe, da evangjeljem sv. Ivana počima se evangjelje tako zvano *ἀπρακτος* ili nedieljno t. j. porazdieljeno za crkvenu porabu na nedielje cieloga crkvenoga godišta počem od uzkrnsne nedielje, koje čita se početak sv. Ivana — taj će razumieti, da pisac žitja navedenimi riečmi hotio je kazati, da Konstantin, čim složi pismena, još u Carigradu poče (863) prevadjati sv. evangjelja za crkvenu porabu.

Isto posviedočava pisac prenosa sv. Klementa, po svoj prilici suvremeni biskup Velletrijski Gauderich ili Gaudentius. Iz nje-ga pače doznajemo⁹⁾, da je sv. Ciril evangjelje (jamačno *ἀπρακτος*) jur prevedeno iz Carigrada u Moravsku sa sobom doneo.

⁶⁾ Ondje str. 128. 129.

⁷⁾ Vidi moju razpravu u Arkivu za jugosl. poviest. knj. IV.

⁸⁾ O p. cit. c. XIV.

⁹⁾ Translat. s. Clement. (Acta SS. Bolandi Martii tom. II, p. 20): „cum-que ad partes illas (Moraviae) deo praeparante venissent, cognoscentes loci indi-

I doisto ova viest, sačuvana nam od suvremenikov, osnovana je na istom apostolskom delovanju solunske bratje; odvaživim bo se na književni rad za promicanje vjere Krstove med narodom slovjenkim bilo je ponajprije prevesti crkvene knjige, a med ovimi i po dostojanstvu i po potrebi i koristi prvo miesto zauzimlju perikope sv. evanđeljev, kako se kroz crkveno godišće čitaju kod božje službe, t. j. evanđelje izborno, nedieljno, *ἀπρακτός* *)

U Moravskoj nastavila su sv. bratja svoj književni rád za vrieme njihova 4½ godišnjega zajedničkoga boravljenja (863—867). Pisac „prenosa“ napominje u obće od njih prevedene liturgičke knjige ¹⁰⁾, neimenovav jih naposeb. Pisac pako žitija sv. Konstantina govori ¹¹⁾, da Konstantin došav u Moravsku zaokupi mnoge učeničke, t. j. „*въскорѣ же всѣхъ уръковныхъ унѣхъ прѣемѣ, наоучи е оутрѣнци и уасовомъ и вевери и павехерници и тинити слоужбѣ.*“ Ovdje dakle napominja se naročito medj crkvenimi knjigami crkveni čin, inače ustav službe božje za dneve ciele godine, časoslov (*ὄραλογιον*) ili knjiga s psalmi i molitvami, koje se čitaju kod službe božje u prvom, tretjem, šestom i devetom času dnevnom; zatim napominja se „tajna služba“ t. j. služebnik ili liturgiar.

Pisac žitija sv. Methoda, po svoj prilici njegov na stolici pannonskoj nasljednik Moravljan Gorazd još točnije opredjeljuje one svete i crkvene knjige, koje Konstantin i Method zajednički prevedoše; on bo o svom učitelju i predšastniku veli ¹²⁾: „*псалтырь бо въ томо и евангеліе съ апостоломъ и избраними слоужбани и церковными съ философомъ преложихъ первѣ.*“ Po tom vjerodostojnom svjedočanstvu slovjenki apostoli najprije prevedoše iz sv. pisma: evanđelje (izborno), apostol t. j. čine apostolske (praxap-

genae adventum eorum valde gavisus sunt; quia et reliquias b. Clementis secum ferre audierant, et evangelium in eorum linguam a philosopho praedicto translatum.“

*) *ἀπρακτός* inače *ἀπρικός* od *ἀ-πρᾶκτω*, *πρᾶσσω*, *πρᾶκτω* t. j. nedjelam; odavle evanđelje nedieljno.

¹⁰⁾ Ibid. c. 8: „Et scripta ibi (in Moravia) reliquerunt omnia, quae ad ecclesiae ministerium videbantur esse necessaria.“ I sv. Klemente episkop govori (Pamácky str. 29) u obće: „*преложи и всѣхъ церковныхъ оуставъ отъ грецескаго на словѣнскѣмъ азѣмь.*“

¹¹⁾ Ed. cit. c. XV.

¹²⁾ Žit. sv. Methoda. Izd. Šafařík. Gl. XV.

stolus) i listove, u koliko čitahu se u crkvi kod službe božje, t. j. iz staroga zavjeta psaltir; zatim iz crkvenih knjigah „izbrane službe.“

Iz pisma pape Ivana VIII od god. 880 mjeseca Lipnja upravljena na kneza Svatopluka doznajemo još za jednu knjigu prevedenu na slovjenki jezik bezdvojbena od sv. bratje: „nec sanae fidei vel doctrinae aliquid obstat — piše papa — sive missas in eadem sclavinica lingua canere, sive sacrum evangelium vel lectiones divinas novi et veteris testamenti bene translatas et interpretatas legeri, aut alia horarum officia omnia psalere.“ ¹³⁾ Ovdje dakle papa dozvoljavajuć slovjenki jezik u crkvi spominja prevedeno evanđelje (*εὐαγγελισταριον*), apostol inače *πρᾶξάποστολον* („lectiones novi testamenti“, izključujuć evanđelistar naposeb naveden), t. j. štiva iz staroga zavjeta („lectiones veteris testamenti“) ili tako zvani paremejnik (*παρομιων*), napokon liturgiar ili služebnik („missas“, misal) i časoslov ili horologiar, breviar („horarum officia“).

Pošto je prva briga slovjenkim apostolom bila, da prevedu sve liturgičke knjige nužne kod službe božje i ostalih crkvenih obredov, razumieva se po sebi: da su oni odmah na početku svoga djelovanja preveli na slovjenki jezik trebnik (ruski „potrebnik“, inače „činovnik“) ili obrednik (ritual), i o ktoich (*οὐτοχως*) ili crkvenu knjigu, u kojoj su nedieljne pjesme po Ivanu damaskenu sastavljene i za osam glasov priredjene. Trebnik sadržaje obrede crkvene kod podieljivanja sv. redov, kod ženidbe, kod krstjenja i pokopa. Da je sbilja trebnik preveden bio nagovieštava papa Hadrian II. u svom listu na knezove Rastislava i Kocelja: „*да вы наоучитѣ . . . сказавъ книги въ азѣмь вашъ по всемоу церковномуу унѣму, и съ святою мнѣшо рекше съ слоужбою и крещеніемъ, якоже есть философъ константинъ наука.*“ ¹⁴⁾ — Najstariji ruski lietopisac monah Nestor, koj je za svoj znamenit lietopis crpio podatke iz starijih vrel, o književnom delovanju Konstantina i Methodije ovako piše: „*сима же принѣдъшема (въ словѣнскоу землю) науста съставихти писмена азѣковънама словѣнскѣ, и прѣложиста апостола и евангеліе. и ради бѣша словѣни, яко слышаша вели-*

¹³⁾ Ep. Ivan. 257, p. 100.

¹⁴⁾ Žit. sv. Methoda. gl. VIII.

уних божиа сконмъ ѡзѣкомъ, по семь же прѣложиста псалтирь и охтонкъ и проуха книгъ.«¹⁵⁾ Po Nestoru dakle slovjenski apostoli najprije prevedoše iz novoga zavjeta evanđelje i apostol ili prax-apostolar, zatim iz staroga zavjeta psaltir, të spievnik, oktoich.

O sv. Methodu kaže njegov životopisac: «и свѣтосъ вѣзносѣннѣ танное съ канросомъ сконмъ вѣзносѣ сътвори памать свѣтѣго димитрія.»¹⁶⁾ Method je dakle sa svojim svetjenstvom (dne 26. Listopada) slavio u crkvi tajno uznešenje sv. Dimitra, biskupa Solunskoga. Nu pošto po obredniku istočne crkve uspomena sv. ugodnikov božjih slavi se pjesmami crkvenimi nazvatimi *стиχηра, контакиа* i *канонес*, to sledi: da su ove pjesme već tada prevedene bile u jezik slovjenski. Stiherar dakle ili knjigu slavospievov, potrebitu za službu božju, imao je već Ciril prevesti. Za vrijeme naših apostolov u istočnoj crkvi bijahu u porabi stihere (slavospievi, koji se pievaju kod jutrnje i viečernje poslie svakoga psalma) Anatolija i Sophronija, kontaktije (kratke pjesme na čast svetcu) od Romana, i kanoni (pjesme, koje se u opredjeljeno vrijeme pievaju kod jutrnje i viečernje) sa stihierami od Ivana damaskona i Kosme, të troglasni kanoni i stihere Todora i Josipa Studite. Ove dakle spievnike uz oktoich imao već Ciril prevesti.

Sve ove knjige, koje Ciril s bratom prevedè, ponese sa sobom u Rim i podrže jih sudu i odobrenju apoštolske stolice. O tom piše njegov životopisac ovo: «пріемъ же папа книги словенскыя, и положи ихъ въ цркви свѣтѣе маріе, иже нарицаетъ се фатавъ (φατῆν—praesere, s. Maria ad presere, sada s. Maria Maggiore), и пѣше надъ ними св. литоургію . . . и абіе пѣше литоургію въ цркви св. апостола петра словенскимъ езѣкомъ . . .»¹⁷⁾

Dosadanjem suvremenikom pridružit ću napokon Soligradskoga anonyma, koj god. 873 branec práva svoga metropolite na Panoniju proti Methodiju med ostalim ovako se žesti: «usque dum quidam graecus, methodius nomine, noviter inventis sclavinis litteris, linguam latinam, doctrinamque romanam atque litteras auctorales latinas philosophiae superducens, vilescere fecit cuncto populo ex parte (Sclavorum) missas et evangelia ecclesia sticum-

¹⁵⁾ Chronica Nestoris. Vol. I, c. xx., p. 13. Ed. Miklošić. Vindob. 1860.

¹⁶⁾ Žit. sv. Meth. gl. XV.

¹⁷⁾ Žit. sv. Konstant, gl. XVII.

que officium illorum, qui hoc latine celebraverunt.«¹⁸⁾ Ovdje Soligradjan udara neposredno na Methoda; jer brat mu Ciril bio već umró (14. Veljače 869); ali sve one knjige, koje navadja: služebnik, evanđelistar i časoslov, bijahu gotove još za živa Cirila.

Poslie suvremenikov nanizat ću ovdje nekoliko pozdnijih sviedokov vjerodostojnih to grčkih, to latinskih, to slovjenskih.

Grčki pisac žitja sv. Klementa, ohridski metropolita Theophilakt († 1107), po viestih iz 10. vieka tako piše o Cirilu i Methodu: «ἐξευρίσκειται μὲν τὰ Σθλοβενικὰ γράμματα, ἐρμηνεύουσι θεὸς τὰς θεοπνεύστους γραφὰς ἐκ τῆς ἑλλάδος γλώσσης εἰς τὴν Βουλγαρικὴν.»¹⁹⁾ Ovdje dakle kaže se, da su naši apostoli «bogom nadahnuta pisma» preveli iz grčkoga u bugarski jezik.

Od latinskih navadjamo najprije moravsku legendu. Pisac govoreć o došastju Solunske bratje u Moravsku, nastavlja: «plura de Graeco et latino transferentes in sclavonica lingua canonicas horas et missas in ecclesia dei publice statuerunt decantare.»²⁰⁾ Zatim iz legende sv. Ludmile²¹⁾ navadjamo ove rieči: Cyrillus . . . graecis et latinis apicibus sufficientissime instructus . . . inventisque novis apicibus sive litteris vetus et novum testamentum, pluraque alia de graeco sive latino sermone in sclavonicum transtulit idioma, missas caeterasque canonicas horas resonare sclavonica voce in ecclesia statuendo.»

Ovim pridružimo još dva lietopisca naša. Pop Dukljanin (1150) piše o Konstantinu Filozofu: «itaque Constantinus vir sanctissimus . . . literam lingua sclavonica componens, commutavit evangelium Christi atque psalterium et omnes divinos libros veteris et novi testamenti de graeca littera in sclavonicam nec non et missam

¹⁸⁾ Historia conversionis Carantanorum. Ed. Kopitar: glagolita Cloz. p. LXXV.

¹⁹⁾ Vita s. Clement. c. 2. Ed. Miklošić. Vindob. 1847.

²⁰⁾ Mährische Legende von Cirill und Method. C. 5. Herausgegeben von Joseph Dobrovsky. Prag 1826.

²¹⁾ Dobrovsky: Kritische Versuche, die ältere böhmische Geschichte vor spätern Erdichtungen zu reinigen, I. Bořivoy's Taufe. Prag 1803, S. 70 ff.

božje. Ciril dakle uredi u slovjenском jeziku: evanđelistar i praxapostolar. Iz staroga zavjeta prevedè toli nuždan psaltir i perikope ostalih knjig, u koliko se čitaju u crkvi. U tom dakle obziru priredi u slovjenском jeziku psaltir i paramejnik. Šta se pako strogo crkvenih knjig tiče Ciril prevedè: služebnik (misal), časoslov, ustav, trebnik, oktoich ili osmoglasnik sa stiherarom i ostalimi spievnici!

Toliko se dade izvesti o Cirilovom književnom rádu iz navedenih spomenikov.

Nu ovdje treba pozornost svratiti na neki nesklad, koj se opazuje medj starijimi i mladjiimi spomenici glede na obseg prevoda sv. pisma Cirilom izvedena. Dočim naime stariji sviedoče, da Ciril prevede iz sv. pisma samo onaj dio, koj bijaše nuždan za službu božju, mladji misle, da on prevede cijelo sv. pismo. Po našem mnienu stariji zaslužuju više vjere, što su i bolje ubaviešteni bili i što njihovo sviedočanstvo više odgovara okolnostim, u kojih se Ciril nalazio.

Ciril naime uvadjajuć slovjenски jezik u crkvu imao se je najprije pobrinuti za prevod crkvenih knjig, a medj ove ide „izbor“, kao Joan exarh liepo reče, iz novoga i staroga zavjeta. S prevodom samih crkvenih knjig uz ine ogromne dužnosti vjeroviestničke imao je Ciril toliko truda, da ga je tek mogò svladati tečajem 4½ godišnjega svoga boravljenja u Velikoj Moravskoj; prevesti cijelo sv. pismo u to kratko vrijeme nadilazi čoviečje sile.

S druge strane lasno možemo si protumačiti, kako mladji spomenici ostaviše nam onu nevjerovatnu viest. Djelovanje književno i crkveno solunske bratje tako je uzko skorčano, da ono, što je jedan od njih učinio i izveo lasno se moglo pripisati i drugomu. S toga biva, da kašnji spomenici isti obret pisma slovjenškoga kadšto Methodu pripisuju, prem je bielodano dokazano, da mu je obretnikom mladji brat Konstantin ili Ciril. Tako nješto više vidismo, da je Soligradjanin nekoliko godin poslie smrti Cirila obret slovjenškoga pisma podmetao Methodu. Tako mislilo se gdješto kašnje u Bugarskoj³⁰⁾ i Hrvatskoj³¹⁾. Isto tako moglo se

³⁰⁾ Uz Ohridski apostol XII. vieka našla se je služba sv. slovjenским apostolom, koju izdà Grigorović u Kazanu 1862 pod naslovom: „древне-славянскій

dogoditi, da ono dielo, koje Ciril započe, a Method nastavi pa može biti i dovrši, podmetnulo se je kašnje i Cirilu.

Nastaje nam dakle pitanje: je li Method nastavi djelo svoga brata t j. prevadjati nadalje sv. pismo, za onih 16 godin (869 do 885), kojih ga preživi? i kako daleko doide s tim prevadjanjem? pa je-da li još koje ino djelo ostavi svomu potomstvu? Ovdje se dakle traži u obće za književan rad samoga Methoda, kada je sjedio na stolici metropolije moravsko-panonske.

I na ova pitanja odgovorit će nam ponajprije sami spomenici, od kojih njeke navedosmo gore više.

Pisac žitija sv. Methoda naročito veli o njem: „прежде же отъ оученикъ своихъ послалъ два попы скорописца зело, прехожн къ борзе вса книги исполнъ, развѣ макъкавен, отъ грецеска азыка въ словенскъ . . . псалтырь бо въ томо и евангеліе съ апостоломъ и избранными службами и церковными съ философомъ прехожилъ перекъ.“³²⁾ Ovdje dakle učenik sv. Methoda sviedoči, da on s bratom prevede evanđelje (izborno) i apostol (praxapostolar) iz novoga, a psaltir iz staroga zavjeta; ostale pako knjige sv. pisma, izim knjig Makabejskih, da sam Method pomoću dviju brzopisac prevede.

Još izviestnije o književnom radu Methoda piše Joan Exarh Bugarski. On pošto bi bio napomenuo, kako vidismo, da Konstantin filosof „ot evanđelija i apostola“ prevede „izbor“, a poslie toga: „престани въ безконечную святость, прнать дѣлъ своихъ мзду,“ nastavlja ovako: „съ симъ же съи оставя юго въ житни семь великихъ божии архиепископъ Мефодии, братъ его, прехожн вса оуставилъ книги. ꙗ. отъ славянска азыка, иже естъ гръцкскъ, въ словенскъ.“³³⁾

памятникъ“ itd. Ovdje na str. 13 čita se: „МЕФОДИЕ, ТЕМЪ ОУЕО БЫШ СЛАТНЫМЪ БОУКВАМЪ ПРЯМЪДРЕ ОБРАТНИКЪ . . .“

³¹⁾ Sr. Thom. archid. Hist. salonit. c. XVI.

³²⁾ Žit. sv. Method. gl. XV. Ovo žitije morao je imati pred očima ruski hetopisac Nestor pisući: „МЕФОДИИ ЖЕ ПОСЛАДИ ДВА ПОПА СКОРОПИСЦА ЗЕЛО, И ПРХЛОЖИ ВЪСЫ КНИГИ ИСПОЛНЪ ОТЪ ГРЕЦЕСКА АЗЫКА ВЪ СЛОВЕНСКЪ.“ (loc. cit.)

³³⁾ Joan Exarh kod Kalajdovića kako gore. Ove znamenite rieči čitaju se u prologu k „КНИГЪ НЕБЕСА“, inače „БОГОСЛОВІЮ.“

Ove rieči Exarhove potvrđuje stari prolog pisan ne poslie XIII. vieka. U njem čita se o sv. Methoda: „въ земли моравьстѣн предложн все. ѿ книгъ ветхого и новаго законѣ отъ грѣхъска въ словѣхъ снѣхъ.“³⁴⁾

Joan exarh dakle sviedoči, da Method prevedè iz grčkoga u slovjenski jezik šestdeset „ustavnih“ t. j. kanoničkih knjig sv. pisma. Koje knjige sv. pisma razumieva ovdje exarh pod „ustavnimi“?

Za gdje koje čitaocè imam prije svega primjetiti, da pod kanoničkim knjigami razumievaju se izza III. stolietja sve one božanstvene i bogom nadahnute knjige, koje crkvena vlast kao takove uvrsti u sbirku i imenik, da budu „ustavom“ i pravilom (αὐθόρῃ) vjere i života. Od knjig kanoničkih njeke su proto-kanoničke, a druge devtero-kanoničke; prve, u užjem smislu kanoničke, bile su prije u kanon uvrštjene od posljednjih. Iz kanona crkva je uvijek izključivala knjige apokrifne.

Šta se broja sv. knjig tiče, žudije su po sviedočanstvu Josipa Flavia³⁵⁾ u svojem kanonu brojili 22 knjige prema tolikim pismenom žudinske azbuke; ali da jim taj broj neprekorači se, računali su više knjig pod jednim brojem; tako n. p. svih pet knjig Mojsijevih brojahu za jednu; isto tako 12 manjih prorokov za jednu itd. Prema tomu, kako su u doba krstjansko crkveni učitelji i crkveni imenici knjige bivše prije pod jednim brojem odijeljivali, rasò je broj sv. knjig. Tako kada su počeli svakoga od manjih prorokov brojiti za jednu knjigu brojilo se je 33 sv. knjig itd., a na taj način postalo je 60 kanoničkih knjig. Antiochus, pisac VII. vieka, u predgovoru k pandektam nabraja 60 kanoničkih knjig staroga i novoga zakona.

Iz poznatoga nam književnoga dielovanja Joana exarha jesmo u stanju razabrati: koje knjige razumievao je on pod onimi 60, što jih Method bio bi preveo.

Joan naime bio je veliki štovalac slavnoga crkve naučitelja Ivana od Damaska. On je temeljito proučio umna djela toga grčkoga mudraca i dialektika, te je preveo na slovjensčinu njegovu bogoslovje, njegovu dialektiku ili mudroslovje i njegovu grčku slov-

³⁴⁾ Bodjanski: op. cit. p. 76.

³⁵⁾ Contra Apion, I. 8.

nicu.³⁶⁾ Ivan Damasken poziva se takodje na jednom mjestu³⁷⁾ na žudinski kanon sv. pisma, tè o deuterokanoničkih knjigah primieti: da su one doduše vrstne i krasne; ali da se nebroje s ostalimi. Ali od njega ostalo je ino djelo, prevedeno takodje na jezik slovjenski,³⁸⁾ u kom potanje govori o knjigah sv. pisma. U tom djelu ima nadpis: „o LX knjigah“, pod kojim Ivan izbraja sve kanoničke knjige sv. pisma i to brojem njih šestdeset: najprije redom pet knjig Mojsijevih, zatim knjiga Josuina i tako dalje redom do 34 t. j. do knjige Daniela, koja je posljednja u starom zavjetu. Novi zavjet počima s evanjeljem sv. Matije (br. 35) a dovršuje s poslanicom sv. Pavla na Žudije (br. 60). Izza toga Ivan Damasken pod nadpisom „περι των ἑξω βιβλιων“ ili po slovjenskom prevodu „єликоже єсть книо“ izbraja knjige, koje su izvan (staroga, prvoga) kanona t. j. knjige devtero-kanoničke, tè jih po njem ima deset, naime: knjiga mudrosti, knjiga Isusa Siracha (crkvenjak), tri knjige Makabejske, knjiga Esther, knjiga Judith i knjiga Tobije. Napokon u tretjem razredu navadja 25 knjig apokrifnih, ili po slovjenskom prevodu: „єликоже кровны.“

Po Ivanu Damaskenu dakle ima 60 knjig kanoničkih, a devet knjig, koje su izvan kanona. Joan indi exarh bugarski pišući, da je Method izza sv. Cirila preveo 60 ustavnih ili kanoničkih knjig sv. pisma razumievao je sve knjige sv. pisma, koje se i danas broje medj knjige sv. pisma, izuzam gore navedenih devet devtero-kanoničkih, kojih dakle Method nije bio preveo, ne može bit, što bi bile manje ciene od prvih, već što se u crkvi nisu rabile toliko koliko prve; a može bit imao je nakanu izza ovih prevesti i knjige „περι των ἑξω βιβλιων.“ Na ovakov način i sirski prevod pešito, i jermenski, po sviedočanstvu Mojsije od Korene, obsizao je na početku samo protokanoničke knjige, kojim kašnje prispieše devterokanoničke.³⁹⁾

Sada razumiesmo, koje knjige prevede Method po sviedočanstvu Joana exarha. Pače nećemo pogriješiti, ako slovjenski pre-

³⁶⁾ O tih djelih, koja su još u rukopisih, ali jih Bodjanski priredi za tisk, obširnije govori Kalajdović u često pomenutoj knjizi o Joanu exarhu.

³⁷⁾ De orthod. Fide 4, 18. 17.

³⁸⁾ Dio toga spisa priobći Kalajdović u „Joanu exarhu“ str. 134. pod naslovom: „БОГОСЛОВИЈА ОТЬ СЛОВЕСЬ.“

³⁹⁾ Aug. Scholz: Einleitung in die heiligen Schriften. Köln 1845. Bd. I. str. 498.

vod gore navedenoga grčkoga djela Ivana Damaskena stavimo u tiesniji savez s našim Joanom. Jezik naime u tom prevodu je tako star, da nam isti prevod valja staviti u prvu dobu krstjanstva medj Slovjeni. Koli rano bio je taj prevod gotov, vidi se još odanle, što sastavak o sv. knjigah čita se ⁴⁰⁾ već u Svjatoslavovom „izborniku“ od god. 1073. Ako dakle uzmemo u obzir, da Joan exarh bavio se prevadjanjem djel Ivana Damaskena, da slovjenski prevod „Bogoslovca“ po istom jeziku ide u prvo doba slovjenske književnosti, da mu jedan izvadak uvrstjen u „izborniku“ od god. 1073: ako sve to uzmemo u obzir, nećemo se prevariti, reknemo li, da i ovo djelo Ivana Damaskena prevedè naš Joan Bugarski exarha; të da govorec o 60 knjigah prevedenih po sv. Methodu imao je pred očima razredbu sv. pisma, kako ju učaše Ivan Damasken.

Sada smo takodje u stanju bolje razumjeti navedene rieči životopisca sv. Methoda. On naime naročito svjedoči, da sv. Method prevedè sve knjige sv. pisma *» r a z v ě M a k k a v e j .«* Vidismo nješto više, da knjige Makabejske neidu u broj onih 60, të se u tom slaže životopisac s Joanom exarhom; të je on po našem mnienju imenujuć samo knjige Makabej nagovještao u obće sve knjige devterokanoničke, a samo njih napomenuo radi toga, što su medj devterokanoničkimi najprostranije.

Ako na posliedku sve ove viesti u kratko sakupimo, dojdemo do ovoga rezultata: a) da sv. Ciril prevede iz staroga zavjeta psaltir i crkvena štiva po izboru, iz novoga pako izorno evan-gjelje i praxapostol. b) da brat mu sv. Method popuni taj prevod tako, da potomstvu ostavi cielo sv. pismo prevedeno izim knjige mudrosti, Jesusa Siracha, Makabej, Esther, Judithe i Tobije.

Izim prevoda sv. pisma životopisac pripisuje sv. Methodu prevod nomokanona ili knjige crkvenih zakonov i paterika ili kratkih viestih o životu najslavnijih pustinjakov: *» тогда же и номоканонъ, рекше законоу правно, и отехъскихъ книги преложи.«* ⁴¹⁾

Ovi plodovi književna rada, osnovani na crkvenom djelovanju sv. Cirila i Methoda sledè, kano znanstveni izvod, iz razgovietnih

⁴⁰⁾ Kalajdović. op. cit. p. 127. 136.

⁴¹⁾ Žit. sv. Meth. gl. XV. Nomokanon taj mogò biti sbirka sastavljena carigradskim patrijarom Ivanom scholastikom († 578); pošto umnožani patrijarom Fotijem nomokanon bio je sastavljen tek oko god. 883, dakle samo dvie godine prije smrti našega Methoda.

spomenikov dopirajućih tja do vremena naših apostolov. Ali izim ovih diel imade još inih, koji se pripisuju solunskoj bratji, të se bud izginula, bud se o njihovoj vjerodostojnosti posumnjati može.

Životopisac sv. Konstantina pripovieda ⁴²⁾, da naš Konstantin napisa apologiju vjere krstjanske, koju je držao kod Kozarov u Kavkazu proti muhamedanskim i židovskim učiteljem, të da ju brat Method prevedè, jamačno iz grčkoga i podieli u osam govorov. Ova apologija bila je medj Slovjeni razširena još XII. vieka u posebnoj knjizi pod naslovom *»вирилъ словѣньскыи«*; të se u izvadku sačuvala u pomenutom žitiju, u ruskih ljetopisih i inih rukopisih. Ovu knjigu imao je jamačno pred očima i stari hrvatski ljetopisac ⁴³⁾ i pop Dukljanin ⁴⁴⁾, samo što ju zovu *»metodios«* mjesto *»Kyril.«*

U rukopisnoj mineji mjeseca Siečnja u knjižnici moskovske duhovne akademije nalazi se legenda o našastju moćij sv. Klementa rimskoga pape, ⁴⁵⁾ u kojoj opišuje se našastje kano od očevidca. S toga su njeki mislili, da je ovu legendu napisao Konstantin izvorno grčki, të da ju je kašnje njeki preveo. Neima dvojbe, da je Konstantin kao svoje putavanje u Kavkaz i gore navedenu prepirku tako i našastje sv. Klementa pobilježio, të po svojoj prilici njegove bilješke upotrebili su pisci prenosa sv. Klementa. Konstantinova žitja i pomenute legende. Ali po našem mnienju istu legendu imao prije pisati Klemente biskup Velički ⁴⁶⁾ tim više, što nam se u rukopisu sačuvà: *»похвала святомуу климентоу патриархоу римьскомуу, написана климентомъ епископомъ.«* ⁴⁷⁾ Ovo je pako bezdvojbeno Klemente biskup Velički i neutrudivi pisac.

⁴²⁾ Gl. X.: *»а иже хощеть съвършенихъ свѣхъ беседа искати истыхъ, въ книгахъ его (Konstantina) обрещеть е, елико приложи оучитель нашъ архиепископъ меодіе, раздѣлъ е на осми словесъ, и тоу оузнръ словесноу сплю отъ божіе благодѣти . . .«*

⁴³⁾ Arkiv I., 21: *»вазми knjige, ke pri Hrvatih ostaše, i pri njih se nahode, a zovu se Metodios.«*

⁴⁴⁾ Ed. cit. c. XIII: *»librum sclavorum, qui dicitur Methodius legat.«*

⁴⁵⁾ Vodjanski op. cit. p. XXIII: *»принесеніе мощемъ святаго квантоу еника квантента отъ глоснны морскія въ корсоуиъ.«*

⁴⁶⁾ Sr. Šafařík; rozkvět slovanské literatury v Bulharsku. Čas. česk. muz. 1848, I. str. 8.

⁴⁷⁾ Vodjanski. Op. ut. p. XXI.

U synodalnoj knjižnici Moskovskoj čuva se bugarski rukopis pisan god. 1348 za Bugarskoga cara Joana Alexandra. U tom rukopisu je „*написаніе о правни вѣри*“, t. j. izpoviest vjere (profesio fidei), koju ruski biskup Filaret pripisuje sv. Cirilu,⁴⁸⁾ a Šafařík bugarskomu biskupu Konstantinu, učeniku našega Konstantina filosoфа⁴⁹⁾. Ova izpovjest dieli se u tri česti: u prvoj razlaže se nauk o presvetom trojstvu, u drugoj nauk o uputjenju sina božjega, u trećoj o štovanju svetac. Konac glasi u našem prevodu ovako: „tako izpovjedam svoju vjeru s Methodijem, svojim bratom i pomoćnikom u službi božjoj. U ovoj vjeri je spas i ufanje, tē mi obadva predajemo ju svojim učenicom, da tako vjerujuć spašeni budu.“ Ovo očitovanje, kao i nauka sadanje crkve istočne o izhodjenju sv. duha, štono se razglaba u prvoj česti ove izpoviesti, tē sklad onaj, u koj može se dovesti sa životom sv. Methoda — sve ovo podupira misao, da tu izpoviest sastavi Ciril, koj se u njoj na koncu naročito napominje. Ali uzprkos svim ovim prividnim razlogom nečini nam se, da je ova vjeroizpoviest potekla iz Cirilova pera; pače mislimo, da je neki potonji pisac (možebit rečeni biskup Konstantin) znajuć, da je Method vjeroizpovjest u Rimu položiti morao, sastaviv ju prema svojim nazorom podmetnuo ju Konstantinu, prem se, u koliko spomenici sviedoče, ovaj u tom pogledu nije imao pred nikim opravdavati. Nadalje ova vjeroizpoviest neslaže se sa nesumnjivim sviedočanstvom pape Ivana VIII. u pismu od god. 880 na kneza Svätopluka: „hunc Methodium — jasno piše papa — venerabilem archiepiscopum vestrum interrogavimus coram positis fratribus nostris episcopis, si orthodoxae Fidei symbolum ita crederet et inter sacra missarum solempnia caneret, sicut. s. Romanam ecclesiam tenere et in sanctis sex universalibus synodis a ss. patribus, secundum evangelicam Christi dei nostri auctoritatem promulgatum atque traditum constat. Ille autem professus, se iuxta evangelicam et apostolicam doctrinam, sicut sancta Romana ecclesia docet, et a patribus traditum est, tenere et psallere. Nos autem illum in omnibus ecclesiasticis doctrinis et utilitatibus

⁴⁸⁾ Курилъ и Меѳодій, у „ѡтениjah.“ Moskva 1846. IV, 15—19.

⁴⁹⁾ Čas. česk. muz. 1848. I, 8. 21.

orthodoxum et proficuum esse reperientes . . .“⁵⁰⁾ Nevidimo dakle, kako bi se onaj dio vjeroizpoviesti, gdje se pisac bori proti Latinom, mogō staviti u sklad s naročitim sviedočanstvom, da Method (isto valja o Cirilu) vjeruje i izpovjeda isti „symbol“ vjere s rimskom crkvom?

Prof. Grigorović u rukopisnom evanđelistaru Hilendarskom, a Hilferding u Pečkom evanđelju pisanom na kvieru XIII. vieka najdē kao predgovor: „слово блаженнаго оуцнелма нашего константина философа.“⁵¹⁾ U tom slovu čitaju se i ove zanimive rieči: „слышите словенскыи народъ всь, слышите! слово отъ бога приде . . . божиии боуѣвами да възрастеть плодъ божии . науе кто можеть притѣуха вса обнуажыте безъ кынигъ изыкыи не въ гласъ смыслъна глаголюшца оубо . . . нази бо вси безъ кынигъ изыци . . .“ Hilferding misli, da je ovo slovo, kano predgovor u prevod evanđelistara, naš Konstantin napisō prije svoga puta u Rim. Prem sadržaj „slova“ veoma dolikuje obretniku slovjenskoga pisma i prevodilcu evanđelja, neusudjujemo se ipak ovo slovo Konstantinu filozofu odrešito podvrći. Nadpis sam nesmie nas ovdje zavesti; jer je mogō biti podmetnut, kō što se dogodilo i na molitvi podmetnutoj našemu Konstantinu.

Sačuvala nam se je⁵²⁾ naime molitva pod nadpisom: „сѣвазанна скатааго евангелна, сѣтворена константинъмъ, нмъ же и прѣложение кысть отъ грѣьска изыка въ словенскъ тогожде сѣвазанна евангелскаго“ Ova molitva napisana je u stihovih; tē ju riedkosti i zanimivosti radi ovdje priobćujemo:

„Азъ слокомъ смь молю са богоу:

Боже всемъ творн и дидителю

Видимымъ и невидимымъ!

Господа доуха послан живоущааго,

Да въдъхнеть въ срѣдце ми слово,

Иже боудеть на оуспѣхъ всьмъ

Живоуциимъ въ заповѣдъхъ ти.

⁵⁰⁾ Joannis VIII. ep. 257.

⁵¹⁾ Ruskaja besieda. Moskva 1858, sv. I., nauk. str. 108—114. Izvjestija imp. akademii nauk. Otd. rusk. jaz. i slovesn. Tom. VII, str. 145—48.

⁵²⁾ Tiskana u ruskom prevodu Dobrovskoga: Cyrilla i Methoda. str. 109. 151. Bodjanski. op. cit. p. LIX. LX.

Зело бо есть свѣтлыи языкъ жизни
 Законъ твои, и свѣтъ стѣзамъ,
 Иже ижесть евангелска слова,
 И просить дары твои прѣнати;
 Летить бо плынь и словѣнско племѣ,
 Къ крыщеню обративши са вси,
 Людие твои ижещи са хоташе,
 Милости твоеи коже! просать зело.
 Изъ мѣиъ плыиъ пространо слово даждь
 Оче, сыне и прѣсвятѣи доуше!
 Просающоуоуоу помощи отъ тебе;
 Ты бо даиши достоинномъ силоу;
 Упростася же всакоуоу цѣлани;
 Фарлоша на зѣлобѣ избли,
 Херовскоу ми шкель и оумъ даждь,
 О устыниахъ, прѣсвятѣи тронце!
 Пѣхалъ мою на радость прѣложи,
 Целомоудрѣно да ижехуоу пѣсати
 Уюдеса твои прѣдвѣнѣи зело.
 Шестырилатъ силоу въсприимъ,
 Шѣствоуоу ижеи по следоу оуунѣлю,
 Имени ию и делоу послѣдоумъ,
 Кѣкъ створиоу евангелско слово,
 Хвалоу въздаи тронци къ божествѣ,
 Юже поеть всакѣи въздрасѣ,
 Юнъ и старъ, своимъ разоумомъ,
 Къзыкъ новъ, хвалоу въздаи прѣсно
 Отыцоу, сгноу и прѣсвятотоуоуоу доухоу,
 иемоу же усть и дрѣжава и слава
 Отъ всеи творѣи и дыханиа,
 Въ всеи вѣкѣи и на вѣкѣи, аминъ.“

Da se nadpis sa sadržajem ove molitve neslaže t. j. da ona nije potekla iz pera Konstantina filozofa, nego iz pera imenjaka i učenika mu gorepomenuta bugarskoga biskupa, razabrat će sam štioć iz redák 28—30; gdje pisac molitve naročito veli: da propovjedajuć blagoviest sliedi svoga učitelja imenom i djelom. Ovu je dakle molitvu sastavio učenik i imenjак našega Konstantina filozofa, tē se ona bez razloga podmetje ovomu.

U Vladimirskom sborniku iz XVII ili XVI. vieka nalazi se: „кирила философа слово на совоофъ архистратига михаила“, tē ga A. Rozov (u Moskvi 1847) obielodani. I ovaj naslov podmetnut je krivo našemu Konstantinu, kō što će se štioć osviedočiti iz ovih riečij, kojimi tobož Konstantin nagovara biskupe i svetjenike: „иже сохраните сѣа вса закѣрѣнѣа . . . земли нашѣи ѿ иновѣрѣнѣхъ бесерѣмѣнскихѣхъ странѣхъ облегутса, и милость божиа на вса страны рускѣа земли зыможитса.“ Gle! Kiril filozof i Besermani (Tatari), Kiril i Rusija! Ovo slovo pisano je za tatarskoga gospodstva u Rusiji i to po svoj prilici od Kirila, Rostovskoga episkopa.

Izdavatelji obće Mineje (μηναια) ili knjige crkvene, u kom su propisi o službah božjih nedieljnih i svetačnih za svaki mjesec, obielodanjene u Rusije god. 1599 za cara Borisa Theodorovića vele, da je Mineja „tvorenje i sobranie sv. oca Kirilla filozofa, učitelja Slovenom i Bulgarom.“ U koliko su istinite ove rieči, teško se daje dokazati; prem s druge strane ima u rukopisih vrlo starih minej. Tako u synodalnoj knjižnici u Moskvi ima mineja za Listopad od god. 1096, druga za Studen od god. 1097, tretja za Srpanj iz XII. vieka.⁵³⁾

Putem pismenih sviedoćanstvij pošlo nam je dakle za rukom vjerodostojne i nedvojbene književne plodove naših apostolov odlučiti od dvojbених, сумњивих i podmetnutih. Tim putem razumie smo da književan rád sv. Cirila i Methoda obsizno je sv. pismo i crkvene knjige, pā da su oni i ovdje najprije prevadjali, što je bilo od priekе nužde, kao što n. p. izabrane perikope iz staroga i novoga zavjeta; a zatim svoj posao popunjavali.

Prem veći deo gore navedених sviedokov zaslužuje, da jim kritika povjeruje, jer su u tiesnom odošaju sa slovјenskim apostoli i po dobi i po dostojanstvu — njihova sviedoćanstva bit će ipak od mnogo veće krieposti, budemo li u stanju podkriečiti i poduprieti jih drugojatnimi spomenici t. j. uzmognemo li navesti rukopise slovјenske, koji su i dobom i sadržajem u tiesnom savezu s prvimi prevodilci sv. pisma i crkvenih knjig. U ostalom prošlost onih zemalј, u kojih djelovali su i naši apostoli i njihovi učenici, tako je uzruјana i uzburkana, da ne bismo se smieli čuditi ni onda, kada nebi nam bio preostao nijedan tako stari književan spome-

⁵³⁾ Izviestja itd. VII. str. 371—3.

nik. Pomislamo samo to, da Velika Moravska nekoliko godin poslije smrti sv. Methoda postade plienom magjarskim, a carevina Bugarska već početkom XI. stolietja (1019) izza silnih krvavih ratov izgubi svoju samostalnost i postade pokrajinom byzantin-skom.

Pa i u ovih nepovoljnih političkih i narodnih okolnostih dojde do nas liepa povorka književnih spomenikov, koji idu u red i djelokrug književna ráda, kojim se sv. Ciril i Method proslaviše.

Počmimo sa prevodom sv. pisma.

Od starijih rukopisov evanđelja i apostola, koji su najprije u liturgičku svrhu prevedeni bili na slovjski jezik, sačavaše se evanđelje Ostromirovo cirilicom u Rusiji god. 1856—57, i Asemanovo, sada Vatikansko glagolicom u jug-zapadnoj Bugarskoj négdje XI. vieka pisano. Od ovih nije mladje četveroevanđelje nekada Athonsko sada Grigorovičevo, evanđelje Zografsko itd. nespominjajuć prastaroga Bojanskoga palimpsesta i ostalih odlomkov iz starih evanđelistarov prve dobe.⁵⁴⁾ Najstariji apostol stalnoga data je od god. 1195 u Pogodina u Moskvi. Iz ovoga vieka bit ćedu takodje iz glagolice prepisani cirilski praxapostolari Ochridski u Grigorovića i Strumički ili Maćedonski u Šafařikovoj zaostavštini.⁵⁵⁾

Iste dobe s Ostromirovim i Vatikanskim evanđeljem jest psaltir Pogodinov, nekada Kijevsoga metropolite Evgenija. Ovaj ima pridružen tumač; ali bez tumača za crkvenu porabu psaltirov u rukopisih iz XI.—XIII. vieka ima u Rusiji više.

Paramejnik, u koliko mi poznato, najstariji je u rukopisu XIII. vieka (1271) u c. knjižnici u Petrogradu. Iz XIV. vieka je jedan u Rumjancovskom muzeju, a jedan u Novgorodskoj Sofijskoj knjižnici.⁵⁶⁾

Od onih dakle čestij sv. pisma, koje po riećih navedenih svjedokov, sv. Ciril prevede, dopiru rukopisi tja do XI. vieka. Prem se u njih gdješto opazuje upliv nariećja zemlje, u kojoj su pisani, jezik jim ipak takov, da nadmašuje dobu, u kojoj su pi-

⁵⁴⁾ Sr. moje »slovjensko pismo.« str. 92.

⁵⁵⁾ Ondje str. 99. 100.

⁵⁶⁾ Куприанов: Оboзpeнiе пepгамeннѣхъ рукописей итд. У извѣстiяхъ c. акад. St. Petersburg. 1857. VI., 276 i sl. — A Vostokov: opisanie Rumjancovskago muzeuma. St. Petersburg. 1842. br. CCCIII.

sani, të se u bitnosti nemože protumačiti dotičnimi pokrajinskimi osebnostmi. Treba jih dakle svratiti k vrelu, iz koga po jednoglasnom sviedoćanstvu slovjske prošlosti proizteće slovjski prevod pomenutih čestij sv. pisma.

Mi smo naveli sviedoćanstva za slovjski prevod svijuh kannoničkih knjig sv. pisma: pa je da li ta sviedoćanstva bar posredno potvrđuju pismeni spomenici?

Za sada najstariji rukopis cieloga sv. pisma novoga i staroga zavjeta od god. 1499 sačuvao nam se je u Moskovskoj synodalnoj knjižnici.⁵⁷⁾ On je na 1002 lista pisan u Novgorodu u archiepiskopskom dvoru od djakonov: Vasilija, Gride i Klimenta. Knjige su u njem svekolike koje u vulgati i istim redom poredane tako, da se u tom pogledu opazuje upliv latinskoga prevoda.

Nu varao bi se tko bi mislio, da prevod poteće od pomenu-tih djakonov, ili da je prevod iz jednoga pera. Već površnu oku predstavlja se ova sbirka sv. knjig kano sküp razlikih spomenikov iz razlike dobe. Piscu gore imenovani prepisali su samo iz raznih rukopisov, kako jim dojdohu do ruku, pojedine knjige sv. pisma i tako sastaviše sv. pismo u jeziku slovjskom. Kod knjig prorokov to se vidi najjasnije. Rukopis, koga su ovdje upotrebili, bio je prepis Upira Liha od god. 1047 učinjen, kako on sám svie-doći, »искүрило кнѣге« t. j. glagolice, ko što drugdje dokazasmo.⁵⁸⁾ Ovu starinu potvrđuje i jezik prevoda, pazilo se zvuko — ili oblikoslovje. On ima juse: парж дымъиѣж; д и т помекшава у жд и ц кадшто шт; rabi kratke forme aorista: приждъ м. придохъ, пада м. падоша, налегж м. налегоша; rabi stariji oblik на ѣи u pridavnicoh: правдиѣи, i sklonitbi upotrebljava duže doćetke на алго, оуоумоу итд. итд.

Isto može se dokazati od mnogih inih svet. knjig u ovoj bibliji.

Prevod Mojsijeva peto-knjižja (pentateucha) ide u duboku давнину, të se svojom starinom razlikuje od potonjih prevodov i prepisov.⁵⁹⁾ U njem nalaze se stari oblici: капы, капы, домовь,

⁵⁷⁾ Тоćно га описују Gorskij i Novostruev: Opisanie slavjanskikh rukopisej mosk. sinodalnej biblioteki. Moskva 1855. I., str. 1 i sl.

⁵⁸⁾ Slovjsko pismo str. 107—8.

⁵⁹⁾ Pentateuch ima i u drugom rukopisu od XV. vieka, gdje je prepisan iz rukopisa pisana god. 1136 u Novgorodu djakonom Kirikom. Sr. Kalajdović: Joan exarh. str. 97.

ДАСТЬ М. ДАМЪ ЕСТЬ itd. stare rieči: СОУНЪ М. СТАПЪНЪ, ТРИЗЪ-τριτίσιον, ЖЕЛА-ПЛАУЪ, ТИЧЬСТВО-διλογωμεία, ИХ КСА ВОДЫ ВАПНЫМЪ-ἐπι πάν συνεστη-κός ὕδωρ. ДЕРГА-ὄληгъ itd. U njem ima takodje mnogo osobitostij, koje pokazuju veliku starinu, tako Gen. 40. 1. ὁ ἀρχινογόςος пре-веде старѣншина медарескъ, ризы его да боудѣтъ оутлы-παράλειμῆνα, трава мнандл-ὑσσώπος itd.

Iz istih razlogov prevod sljedećih knjig u synodalnoj bibliji, naime: Jozue, sudac i Ruth, valja nam staviti u najdalju starinu.⁶⁰⁾ Nū prevod knjig carstva ima manje tragov takove starine, bud što prepisateljem Novgorodskim nije bio pri ruci dobar rukopis, bud što su ove knjige možebit bile izpravljane kojom nevieštom rukom. U njih ipak ima sledov drevnosti, tako: СТРОАТОУТЬ СЯ, ЕСМЬ ОУГОНЫДЪЛЪ, БАШЕТЪ, ПОУЕРТЬ, ПОЖЕРТЬ itd.

I knjiga Joba izim prvih glav, koje su kašnje izpravljane, pokazuje nam znakove duboke starine, toli slovničke koli riečničke; н. р. КНУЕСА, ПРЕДЪ БОГОМЪ ВЫШНИМЪ, ВЪДЪ (ВЪМЪ), НЕ СЪВѢДЪ, ПРИЧАСТЈЕ БУДУЦЕ БОУДЫИ М. БАДЪИ itd. КЛЕВНИА-οἰκία, ГОСТИНИЦА-ἀτρα-πους itd.

Prevod psaltira u ovoj bibliji je takodje veoma star; a da je он ондје уврстѣн из старих рукописов види се одмах, чим се сравна са старијим рукописи, у којих је psaltir, из XII—XIII. века. U njem пише се јус: ѡжѣ, прем ж често рabi се мјесто ж: рздруоу-шншѣ, обьдошж мѣ, х и ѣ rabi се мјесто пуних гласников: рздруг-нѣшѣ, въ грѣдости, пѣтъ itd.

Knjiga „ПРИТУМЪ СОЛОМОНИМЪ“ (liber proverborum), pokazuje nam i u synodalnoj bibliji prevod veoma star, прем види се, да су многи облици каšње изправљани били. Starinu prevoda pokazuju нам rieči i sklad riečij: встаннѣнн-ἀνδρείος, ОБОНТИННЪ-θιγλωσσος, ОУТЪ-КНЕТСА КЛАТКАМЪ-συναγχεσαι ἀραις, ОУЗЖАРА-ἐσχαρα-огњиште КАМЫ itd.

Prevod knjige „ПЕСНИ ПЕСНИ“ (canticum canticorum) u našoj bibliji je podpunoma jednak s prevodom, koj je uvrstjen uz tumač iste pjesni učinjen Filonom Karpatijskim, i sačuvao se u rukopisu Čudova monastira iz XIV. века⁶¹⁾. Jezik je svjedok starine prevoda.

⁶⁰⁾ Filaret. op. cit. p. 24. U knjižnici Sergieje lavre ima rukopis na kvieru iz XII. v. s prevodom knjige sudac, Ruth i Jozue.

⁶¹⁾ Gorskij i Nevostruev op. cit. p. 74.

Prevod „premodrosti Isusa ima Sirahova“ po jeziku je znatno obnovljen; ali ima ipak znakov starine u pravopisu, gramatičkih oblicih i riečih; ИСПЛЪНЪ, ТЫСАЦА, КАСАЛСА ПЕКЛЪ (πισσης), ОУЛДН-ὄνα-γροι itd.

Knjige prorokov kako gore napomenusmo prepisane su bile za synodalnu bibliju iz rukopisa od god. 1047.

Sve ove do sada navedene knjige staroga zavjeta prevedene su iz grčkoga texta; dočim u knjigah paralipomenon, Ezdre, Nehemie, Tobie, Judithe, premodrosti Salamunove i u obijuh knjigah Makabejskih opazuje se znatan upliv vulgate. U slovjenском пре-воду тих knjig има много латинских riečij, kano: ДЕСЕРТОРЕСЪ (I. Mak. VII. 24), ФАНОУМЪ (ib. V., 43. 44), ННЪ КАСТРИСЪ-in castris (II. Mak. XIII., 15), НАИДЕЛАСРА (II. paralip. IV. 7), КЕСТОУМЪ-questum (II. Ezdr. VI., 25), МАТЕРИА (prem. XI., 18), ПОУБЛАНКА (Esth. XVI., 9.) itd. Čita се ОБЛЕУЕ СЯ КЪ ПАНСЫРЪ ИМО ГИГАНТЪ (I. Mak. III., 3) gdje пансыръ је латинска сriedoviečna rieč pancera-lorica.

Ove knjige pod uplivom vulgate prevedene su kašnje, možebit tek XV. века, i то u Rusiji, kô što сам језик pun ruskih provincializmov јасно свједочи: ДЕНГЫ МНОГЫ (I. Mak. XIV., 32), ВЪ ЕГЪЛЪ-ФАНИ, ИЖЕ ЕСТЬ КРЕМЪ (I. Ezdr. VI., 2)-in Ecbatanis, quod est castrum (кремъ u Moskvi) itd. Dočim u ostalih knjigah i језик је стар, navadjaju се takodje u citatih već XI. XII. века. kano u pohvalnom слову metropolitae Hilariona (037—50) на sv. Vladimira (Gen. XVI., 2), u sborniku kneza Svjatoslava od god. 1076, u lie-topiscih ruskih XII. i XIII. века. Citati iz peto — knjižja, knjig sudac i carstva, poslovic i prorokov itd. слажу се u bitnosti s textom ovih knjig, kakav је u synodalnoj bibliji.

Šta sledi iz svega toga?

Sledi a) da cielo sv. pismo nije bilo u isto vrijeme prevedeno na slovјenski језик. b) da sudeć по prestavših нам рукописиh knjige канониčke бјаху много прије преведене од devtero-канониčkih. c) da писмени трагови канониčkih knjig допиру тја до XI. века. То се о њеких може доказати рукописи. d) да канониčke knjige бјаху преведене из грčkoga texta, a devterоканониčke под uplivom латинске Vulgate. e) да језик slovјenski u канониčkih knjigah, прем позднијим преписателји изкварен i по руском наричеју изправљен, носи знакове звуко — i обликословне најдубље старине.

Sve ovo podobno je na temelju starih pismenih spomenikov potvrditi svjedočanstva IX—XI vieka, da Ciril i Method prevedoše kanoničke knjige sv. pisma iz grčkoga jezika na slovjenski. Svjedočanstvo vadjeno iz spomenikov slovjenskoga prevoda bar nemože oboriti svjedočanstvij žitija sv. Methoda i Joana exarha, tē je u tom obziru bar negativne vrijednosti. Da bi se iz slovjenskoga prevoda kanoničkih knjig, kakav do nas dopriē, moglo dokazati, da je plod kašnje dobe, kako se sbilja može dokazati o većini devtero-kanoničkih knjig, onda bismo smieli posumnjati o istini svjedočanstvij. po kojih kanoničke knjige prevedoše slovjenski apostoli.

Izim toga nevidimo, kako bi navedeni pisci X—XII vieka govorili i pisali o prevodu sv. pisma, da toga u pomenutom obsegu nebi u njihovo vrijeme bilo? ili kako bi pisali o prevodu slovjenskom kanoničkih knjig, da je u njihovo doba prevedeno bilo samo evangjelje, apostol i psaltir? Tā Joan exarha Bugarski naročito veli, da se on odvažio prevadljati sv. otcē, pošto sv. pismo bijaše već prevedeno sv. Methodom: «азъ же се слышавъ многожды въско-тѣхъ покоуцити оучительскѣмъ сказаннѣмъ предложити отъ грѣхъскаго языка въ словѣнскѣмъ языкѣ, оны бо ꙗко ꙗко предложилъ еша оуже мефодѣи, якоже слышавъ.»⁶²⁾ Riečju «слышавъ» pozivlje se Joan na svjedočanstvo drugih, koji mu pripoviedahu, da sv. Method prevede kanoničke knjige. Pošto je Joan živio u vrijeme cara Simeona († 927), sina Boris-Mihajla,⁶⁴⁾ pod kojim dojdōše učenici slovjen-skih apostolov u Bugarsku, to ovi svjedoci nisu imali biti ini, nō sami učenici Cirila i Methoda.

Od Nomokanona nije nam se sačuvao stariji rukopis od XIII. vieka; prem Zinovij, učenik Maxima Grka svjedoči (XVI. vieka), da je vidio Nomokanon pisan za Jaroslava i biskupa Joachima, dakle pred god. 1030.⁶²⁾ — Starij žitij, odlomkov paterika, ima više vrlo starih rukopisov; tako žitije sv. Kondrata na dvih listih od kviera iz XI. vieka, ako nije starije, u c. knjižnici u

⁶²⁾ Op. cit.

⁶³⁾ U šestodanju svom Joan govori caru Simeonu: «И ты, господи мои цесарю, славѣнии Сimeoне христолюбче, не прѣстѣши възискаж по велѣнии его (т. j. boga) и творни, хотя са нимъ врасити и славити.»

⁶⁴⁾ Šafařík: rozkvět slov. literat. str. 10.

Petrogradu, gdje je takodje žitije sv. Thekle iz XI. vieka.⁶⁵⁾ Isto tako ima vrlo starih sticherarov iz XI—XII. vieka u Petrogradu⁶⁶⁾

Ovo je po prilici plod književna rāda bratje Cirila i Methoda za njihova dvadeset i dvogodišnja nepretrgnuta dielovanja u krilu naroda slovjenskoga. Oni su jamačno taj književan rád dielili sa svojimi učenici, koje skupiše u Velikoj Moravskoj⁶⁷⁾, i medj kojimi, po svjedočanstvu pisca žitja sv. Klementa⁶⁸⁾. *κρησται* bijahu: Gorazd, Klemente, Naum, Angelar i Sava. Ovu pripomoć naročito nagovieštaju pisac žitja sv. Methoda⁶⁹⁾ i ruski ljetopisac prepodobni Nestor.⁷⁰⁾

⁶⁵⁾ Vostokov: Učen. zapis. s. Petersb. 1856, II. 65.

⁶⁶⁾ Stihirar miesečni rkp. od god. 1157 u: materijali dlja istorii pismen. Moskva 1855. str. 18—19.

⁶⁷⁾ Sr. žit. sv. Konstant. gl. XV.

⁶⁸⁾ Vita s. Clem. ed. Miklošić. c. II.

⁶⁹⁾ Gl. XV.

⁷⁰⁾ Ed. Miklošić. cap. XX.